

Jerzy Kijowski

Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. A. Chętnika

MYSZYŃCIEC W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

MYSZYŃCIEC DURING WORLD WAR II

Artykuł traktuje o wojennych i okupacyjnych dziejach Myszyńca w okresie od września 1939 r. do stycznia 1945. Jest to oczywiście bardzo skrótowy zapis, ale w pewnym sensie pionierski, ponieważ żadna z dwu powstałych dotychczas monografii tej osady nie uwzględnia niniejszej problematyki, nie ma jej także w zasadzie w żadnych innych zbiorowych opracowaniach. Poniższy artykuł, rzecz jasna, nie wyczerpuje całości zagadnienia, lecz ukazuje tylko niektóre, wybrane problemy. Opiera się on na materiałach archiwalnych, relacjach i wspomnieniach, artykułach prasowych oraz opracowaniach.

Myszyniec odgrywał dość ważną rolę zarówno w życiu gospodarczym, jak i społeczno-politycznym powiatu ostrołęckiego. Po utraceniu w 1869 r. prawa miejskiego był jedną z trzech w powiecie tzw. osad miejskich (oprócz niego Goworowo i Czerwin) i największą po Ostrołęce miejscowością w powiecie. Często odbywały się tu różnorodne wiece i spotkania. Tak np. w październiku 1938 r. odbyło się w Myszyńcu zebranie organizacyjne Obozu Zjednoczenia Narodowego, w którym wziął udział wiceprzewodniczący okręgu białostockiego były poseł Michał Łazarski i przewodniczący ostrołęckiego obwodu OZN Kazimierz Gawroński. Również w październiku (20) odbył się w Myszyńcu wiec przedwyborczy z udziałem około 200 osób, na którym przemawiali m.in. miejscowi działacze tacy jak: Zygmunt Kochowicz, Antoni Makowiecki i Antoni Ignaciuk. Odbywały się tam także liczne uroczystości historyczno-patriotyczne. W 1935 r. w rocznicę bitwy warszawskiej kierownik szkoły Władysław Topolski przedstawił jej historię, z kolei w rocznicę odzyskania niepodległości przemawiali leśniczy Ryniewski i komisarz Smakosz, a wieczorem odbyła się akademie w Domu Katolickim¹.

Przed wybuchem wojny nasiliła się działalność wywiadowczo-szpiegowska zarówno ze strony niemieckiej, jak i polskiej. Istotną rolę odgrywały w niej placówki graniczne. Na pograniczu z Prusami Wschodnimi obwód Straży Granicznej mieścił się w Przasnyszu, a jeden z pięciu jego komisariatów w Myszyńcu². Dowódcą komisariatu był kpt. Wacław Smakosz, a jego zastępcą Wojas. Zorganizowali oni sprawny wywiad, w którym wykorzystywali wychodźców do pracy w Prusach i przemytników. Zbierane informacje dotyczyły m.in. nastrojów ludności, ruchów wojsk, rozkwaterowania oddziałów czy też kart mobilizacyjnych. Spośród licz-

¹ „Sprawa Katolicka” nr 22, 1 XII 1935 r.

² R. Juskiewicz, *Bitwa pod Mławą 1939*, Warszawa 1987, s. 14.

nego grona mieszkańców pogranicza dostarczających cennych informacji naszemu wywiadowi, zamieszkałych po obu stronach granicy, można wyróżnić: Jana Wróbla i Jana Działdziałka ze Starego Myszyńca, Rudnika i Kaczmarczyka z Klonu oraz Józefa Górskiego i Henryk Skoniecznego z Dąbrów.

O patriotycznej postawie mieszkańców Myszyńca i ich ofiarności może świadczyć uroczystość z 29 czerwca 1939 r. Odbyło się wówczas przekazanie wojsku trzech ręcznych karabinów maszynowych ufundowanych przez miejscowe społeczeństwo. Kosztowały one 7 tysięcy zł, czyli kwotę dość znaczną dla ubogich mieszkańców gminy. Na zakończenie odbyła się defilada na myszyńskim rynku z udziałem żołnierzy-podchorążych z Zambrowa i Różana oraz z 33. Pułku Piechoty z Łomży i ułanów z 5. Pułku Ułanów Zaslawskich z Ostrołęki³. Rozpoczęła się także budowa umocnień na granicy z Prusami. Pomocy żołnierzom w ich budowie udzielała bezinteresownie ludność cywilna, jak to np. miało to miejsce w okolicy wsi Pełty.

Pod koniec lata 1939 r. nasiliły się niemieckie akcje sabotażowe i dywersyjne oraz prowokacje graniczne. Jedną z nich miała miejsce w rejonie Myszyńca 24 sierpnia. Hitlerowski podoficer w biały dzień przekradł się pod polską granicę w Pełtach i oddał serię z automatu do odpoczywających strażników, którzy odpowiedzieli ogniem. Żołnierz padł martwy, a jego zwłoki zostały zwrócone Niemcom. Ostatnie miesiące przed wybuchem wojny – w Myszyńcu i Ostrołęce podobnie jak w całej Polsce – to nasilająca się psychoza wojenna i wzrastające przecucie realnego zagrożenia. Ponieważ Myszyńiec był pierwszą większą miejscowością na linii Mazury–Ostrołęka–Warszawa, stąd trzeba się było liczyć z szybkim atakiem wroga na tę osadę.

W końcu sierpnia 1939 r. nastąpiła mobilizacja polskich sił zbrojnych w systemie alarmowym. Miała ona miejsce także w stacjonującym w Ostrołęce-Wojciechowicach 5. Pułku Ułanów Zaslawskich; z wyjątkiem 1. szwadronu tego pułku, który od 25 sierpnia pełnił służbę obserwacyjną na granicy w rejonie Myszyńca i tam nastąpiła jego mobilizacja. Oprócz 1. szwadronu znajdował się tam pluton ciężkich karabinów maszynowych (CKM) i 1 armatka przeciwpancerna. Dowódcą szwadronu był por. Jerzy Roszkowski, a pododdział oddany był do dyspozycji dowódcy Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew”⁴.

Polskie operacyjne plany wojskowe na naszym terenie zakładały przeprowadzenie akcji opóźniającej przez oddziały osłonowe na pozycji wysuniętej, przebiegającej przez Myszyńiec-Chorzele, Krzynowłogę Małą, oraz przyjęcie uderzenia przez siły główne na linii Narwi i stoczenie bitwy o jej utrzymanie. Obronę tego obszaru powierzono samodzielnej Grupie Operacyjnej „Narew”, której dowódcą był gen. bryg. Czesław Fijałkowski-Młot.

Na pozycji wysuniętej, na północnych krańcach Myszyńca ugrupował się Oddział Wydzielony „Myszyńiec” liczący 380 żołnierzy i podległy bezpośrednio dowódcy SGO „Narew”. W jego skład wchodziły: 2. kompania Myszyńska z Bata-

³ H. Syska, *A w Zielonej, w Myszyńcekiej*, Warszawa 1956, s. 45.

⁴ J. Kijowski, *5 Pułk Ułanów Zaslawskich w polskiej wojnie obronnej 1939 r.*, [w:] *5 Pułk Ułanów Zaslawskich. Zarys dziejów*, Ostrołęka 1994 r., s. 103.

lionu Obrony Narodowej „Ostrołęka” (zwanego również „Kurpiowskim”) pod dowództwem por. Józefa Szewczyka, kompania Straży Granicznej z komisariatu Straży Granicznej Myszyniec, 1. szwadron kawalerii z 5. Pułku Ułanów Zasławskich dowodzony przez por. Jerzego Roszkowskiego i pluton CKM z 42. pułku piechoty. Całością sił dowodził komisarz komisariatu Straży Granicznej Myszyniec kpt. Waław Smakosz. Nad samą granicą z Niemcami znajdowały się placówki Straży Granicznej, m.in. w Warmiaku, Dąbrowach, Pełtach i Cyku. Zadaniem Oddziału Wydzielonego „Myszyniec” była osłona od wschodu lewego skrzydła Armii „Modlin” i opóźnienie działań wroga na kierunku Myszyniec–Ostrołęka.

26 sierpnia 1939 r. żołnierze 1. szwadronu złożyli w Myszyńcu przysięgę. Następne dni (27–29 sierpnia) poświęcono na przeprowadzenie rozpoznania terenu, w którym wzięli udział: komisarz Straży Granicznej kpt. Waław Smakosz, por. Jerzy Roszkowski i por. Jerzy Szewczyk.

Późnym wieczorem 31 sierpnia myszynieccy Żydzi wśród zamętu i nieporządku ładowali się do kolejki wąskotorowej odchodzącej o godz. 22 do Ostrołęki. Ponieważ zawiadowca stacji nie był w stanie utrzymać porządku, z pomocą przyszedł mu wachmistrz Stanisław Dziewirski z 5. Pułku. Równocześnie rozładowywały się tabory 5. Pułku Ułanów Zasławskich, które o godz. 4.00 skierowano do wsi Wydmusy.

1 września już o godz. 4.30 artyleria niemiecka z 1. Brygady Kawalerii ostrzelała placówki polskiej Straży Granicznej w Dąbrowach i Pełtach, a wkrótce granicę przekroczyły konne, spieszone i na transporterach patrole kawalerii w sile 5. pułku kawalerii. Dywizja liczyła ogółem 6 665 żołnierzy, dowodził nią płk Kurt Feld i stanowiła część składową 3. Armii dowodzonej przez feldmarszałka Georga von Kűchlera, która z kolei wchodziła w skład Grupy Armii Północ. Pierwsze uderzenie spadło na polskie placówki graniczne w Pełtach i Dąbrowach. Walki przeniosły się do Myszyńca. Żąarta obrona 2. kompanii „Myszynieckiej” dowodzonej przez por. Szewczyka, a potem 1. szwadronu 5. Pułku Ułanów Zasławskich por. Roszkowskiego nie przyniosła rezultatu. Pod silnym ogniem z dział, moździerzów i broni maszynowej Polacy wycofali się z Myszyńca. Wieczorem 2 września dowództwo SGP „Narew”, zaniepokojone niekorzystnym rozwojem sytuacji na linii Myszyniec–Ostrołęka, podjęło decyzję o odzyskaniu utraconego terenu. Dowódca 18. Dywizji Piechoty płk Stefan Koseski otrzymał rozkaz przerwania kolejną wąskotorową z Nowogrodu do Myszyńca wzmocnionej kompanii z 71. Pułku Piechoty. Żołnierze dowiezieni zostali do miejscowości Dęby, w odległości około 11 km od Myszyńca. Wskutek późnego podstawienia wagonów w Nowogrodzie kompania dotarła do Myszyńca dopiero rano i nie zaskoczyła Niemców. Nacierając w biały dzień, na odkrytym terenie, bez wsparcia artyleryjskiego została zdziękowana ogniem karabinów maszynowych oraz samochodów pancernych i czołgów⁵. W walce zginęło 33 żołnierzy, a około 90 było rannych, zaś II kompania 1. batalionu 71. PP praktycznie przestała istnieć, bowiem na punkt zborny, który był pod

⁵ K. Stefanowicz, *Rok 1944 w Puszczy Myszynieckiej. Wspomnienia*, Ostrołęka 1998, s. 47–48; Autor tych wspomnień Kazimierz Stefanowicz był dowódcą I plutonu 3. kompanii tego pułku.

miejsowością Dęby, zgłosiło się zaledwie 36 żołnierzy z ponad 200⁶. Jednym z uczestników tego natarcia był Wincenty Piersa z Myszyńca.

Do kolejnych starć doszło w miejscowościach Wydmusy, Zalas, Zdunek i Siarczka Łąka. Pod naciskiem przeważających sił nieprzyjaciela oddziały polskie wycofały się do Kadzidła, gdzie stacjonowały dwie kompanie Batalionu Obrony Narodowej dowodzone przez kpt. Kazimierza Nowickiego. Zapadła decyzja o obronie przedmieścia Ostrołęki siłami 3. batalionu 42. pułku piechoty, 1. szwadronu 5. pułku ułanów, dwóch kompanii BON oraz baterii artylerii. Zgodnie z rozkazem: *Obrona ma siedzieć okrakiem na szosie Ostrołęka-Kadzidło, północny skraj Łodzisk-las „Piekielko. 1 szwadron plus 3 ckm na taczankach i działko przeciwpancerne bronią oporu m. Brzozówka z rozpoznaniem w kierunku miejscowości Tatarsy-Kadzidło. W przypadku natarcia większych sił nieprzyjacielskich opóźniać posuwanie się nieprzyjaciela na miejscowość Durlasy*⁷. Do kolejnych starć doszło w rejonie Kadzidła, Dylewa oraz Łodzisk.

Po walkach w rejonie Łodzisk właściwie zakończyły się walki w rejonie Ostrołęki. Główny atak wojsk niemieckich poszedł na Nowogród, Łomżę i Różan. Po opanowaniu miasta Różana i całego przyczółka różańskiego, wobec obawy okrążenia, Polacy opuścili miasto, odchodząc w kierunku zachodnim. Do Ostrołęki powróciło wielu mieszkańców, którzy czasowo przebywali w pobliskich wsiach południowej części powiatu. W nocy z 1 na 2 września kilka oddziałów polskiego wojska przemaszerowało przez miasto w kierunku Myszyńca, a dzień później w odwrotnym kierunku wycofywały się rozbite oddziały Batalionu Obrony Narodowej.

Również 3 września przedarł się bocznymi drogami od Myszyńca do Ostrołęki zabłąkany niemiecki patrol motocyklowy. Kiedy podjechał pod pomnik na fortach, został ostrzelany przez wartujących tam żołnierzy polskich. Jeden z żołnierzy umknął, drugi natomiast, próbujący uciec, został zabity uderzeniem szabli przez polskiego ułana. Wycofujące się wojska polskie podpaliły 6 września tartak po prawej stronie Narwi, wysadzono także most kołowy.

W okresie trwających walk pełnił władzy, zarówno ustawodawczej, jak i wykonawczej i sędowniczej na terenach zajętych przez Niemców sprawował Wehrmacht, czyli władze wojskowe. Na Mazowszu Północno-Wschodnim był to dowódca 3. Armii gen. Georg von Küchler, którego kwatera mieściła się w miejscowości Krasne w powiecie ciechanowskim. Na mocy nowego porozumienia niemiecko-radzieckiego z 25 października 1939 r. północna część powiatu ostrołęc-

⁶ Mieszkańcy Myszyńca w 1973 r. ufundowali pomnik żołnierzom poległym w czasie II wojny światowej, na płycie którego znalazł się napis: „Żołnierzom WP 71 PP poległym w Myszyńcu w dniu 3 IX 1939 r. w walce z najeżdżcą hitlerowskim w obronie Ojczyzny. Społeczństwo Myszyńca. Wrzesień 1973”. W 1989 r. staraniem mieszkańców myszyńskiekiej parafii naprawiono ogrodzenie cmentarza i na grobie nieznanego żołnierza umieszczono napis: „Żołnierzom WP 71 PP poległym w Myszyńcu w dniu 3 września 1939 r. w walce z najeżdżcą hitlerowskim w obronie Ojczyzny. Cześć ich pamięci. Myszyńiec, wrzesień 1989. Społeczństwo Myszyńca”.

⁷ A. Zawilski, *Bitwy polskiego Września*, Warszawa 1972, t. i, s. 164.

kiego (w tym Myszyniec wraz z miastem Ostrołęką i niektórymi wioskami z gminy Rzekuń) została włączona do Rzeszy⁸, część południowa do Generalnej Guberni, a wschodnia do Związku Radzieckiego. Miesiąc później (25 listopada 1939 r.) nastąpił akt przekazania władzy administracyjnej z organów wojskowych do cywilnych. Nadprezydentem Prus Wschodnich został Erich Koch, a rejencji ciechanowskiej Herman Bethke (po jego śmierci Paul Dargel). Starostą ostrołęckim był Hermann Paltinat⁹.

Bardzo szybko, bo niemal od początku okupacji, Niemcy rozpoczęły politykę eksterminacyjną, najpierw w stosunku do ludności żydowskiej, a następnie polskiej. Kierowały nią przede wszystkim placówki Gestapo¹⁰. Myszyniec wraz z pozostałymi kurpiowskimi gminami powiatu ostrołęckiego podlegał pod oddział Gestapo w Ostrołęce, którego szefem był Boger, a następnie Henze. Dwaj Żydzi, mieszkańcy Myszyńca, tak wspominali ostatnie dni w osadzie: *Tak żyło się w Myszyńcu do chwili, gdy mordercy nazistowscy nadciągnęli jak szarańcza i wykreślili wszystkich ze świata żywych. Opowiada, że jeszcze przed wkroczeniem Niemców wielu Żydów zginęło podczas bombardowania stacji kolejowej. Żydzi z Myszyńca zostali rozproszeni po różnych gettach i obozach koncentracyjnych, gdzie stracili swoje święte dusze*¹¹. Rozwijając tę informację, należy potwierdzić, że rzeczywiście myszyńscy Żydzi zostali bardzo rozproszeni. Część z nich przeniosła się do Łomży, część do Ostrołęki. Z kolei ci ostatni, wraz z Żydami ostrołęckimi, przeszli na teren Generalnej Guberni lub do radzieckiej strefy okupacyjnej. Najwięcej z nich znalazło się następnie w białoruskim miasteczku Słonimiu i tam też po zajęciu tego miasta przez Niemców najwięcej zostało zamordowanych¹². Według szacunkowych danych w getcie w Słonimiu podczas trwającego od 29 czerwca do 15 lipca 1942 r. pogromu zginęło około 10 000 osób. Ci, którzy przeżyli wojnę i znaleźli się w Izraelu, utworzyli Ziomkostwo Myszyńca w Izraelu. Na jego czele stanął Gedaliahu Tykolsker jako przewodniczący i założyciel Kasy Pożyczkowej im. Świętych Myszyńca. Sekretarzem wybrano Mosze Blumszteina, a członkami Komitetu zostali: Dow Olert, Kałman Grynberg i Azriel Olichowski¹³.

Szczególnie represjonowani i prześladowani byli przedstawiciele inteligencji polskiej, głównie nauczyciele, prawnicy, urzędnicy i księża. Wśród tych ostatnich

⁸ *Zmowa. IV rozbiór Polski*, wstęp i opracowanie A. L. Szcześniak, Warszawa 1990, s. 135; Była to rejencja ciechanowska (Regierungsbezirk Zichenau) w Prusach Południowo-Wschodnich (Sud-ostpreussen).

⁹ W. Łukaszewski, *Pod dwiema okupacjami*, [w:] *Dzieje powiatu ostrołęckiego*, Ostrołęka 2018, s. 319.

¹⁰ Geheime Staatspolizei (Tajna Policja Państwowa).

¹¹ G. Tikulsker i M. Blumsztein, *Myszyniec*, [w:] *Księga Żydów ostrołęckich*, Ostrołęka-Tel Aviv, 2002, s. 333.

¹² Przed wojną ludność żydowska w Słonimiu wynosiła około 16 tysięcy osób, kiedy natomiast wkroczyli tu Niemcy (w czerwcu 1941 r.), było jej około 35 000, z czego 2500–3000 z powiatu ostrołęckiego, w tym z Myszyńca; inne miejsca pobytu Żydów z powiatu ostrołęckiego to m.in.: Wołkowysk, Zelwa, Dereczyn, Stolin i Baranowicze; Z. Drezner, *Słowo wstępne* [w:] *Księga Żydów ostrołęckich...*, s. 340.

¹³ Tamże, s. 574.

znalazł się m.in. wikariusz myszyński ks. Adam Bargielski. Dał się on aresztować Gestapo w zamian za uwolnienie proboszcza parafii, 82-letniego ks. Klemensa Sawickiego. Ks. Bargielski najpierw trafił do obozu w Działdowie, potem do Dachau, następnie do Gusen, skąd znowu przewieziono go do Dachau, gdzie został zamęczony we wrześniu 1942 r.¹⁴. 13 czerwca 1999 r. papież Jan Paweł II dokonał w Warszawie beatyfikacji 108 polskich męczenników z czasów II wojny światowej, wśród nich ks. Adama Bargielskiego¹⁵.

9 kwietnia 1940 roku, ramach tzw. akcji AB, aresztowany został również Kazimierz Stefanowicz z Myszyńca, wraz z wieloma mieszkańcami Ostrołęki m.in. dr. Józefem Psarskim, dr. Kazimierzem Maniszewskim, lekarskim małżeństwem Wandą i Adamem Kuklińskimi, lekarzem weterynarii Stanisławem Leonikiem, inspektorem szkolnym Bolesławem Kochańskim i ks. kanonikiem Edmundem Walterem¹⁶. Przez Działdowo i Dachau został wywieziony do obozu w Gusen, z którego – jak sam pisze: [...] *z przyczyn niezrozumiałych w październiku 1940 r. zostałem zwolniony*¹⁷.

Wśród władz okupacyjnych Myszyńca szczególnie złą sławą zapisali się żandarmi niemieccy, rekrutujący się głównie ze zgermanizowanych Mazurów. Należeli do nich m.in. Friedrich Waschk, Franz Wielucki, Franz Tański i Józef Kijek. Natomiast panem życia i śmierci był amtskomisar Adolf Jaicke. *Jego zarządzenia – pisał Kazimierz Stefanowicz – dotyczące całej gminy były przepojone jadem nienawiści do wszystkiego, co polskie. Mało tego, starał się zrobić wszystko, by już – natychmiast – zniszczyć dowody przynależności tych ziem do Polski. Z jego inicjatywy został wysadzony w powietrze pomnik powstańców 1863 roku, wzniesiony przy szosie Myszyńiec–Chorzele. To on również kazał rozebrać kamienne ogrodzenie cmentarza w Myszyńcu, bo nawet umarli Polacy, w jego hitlerowskiej duszy, budzili nienawiść. Bicie po twarzy, kopanie i szczucie specjalnie tresowanym psem, należały do codziennego repertuaru tej kreatury. Wcale nie gorzej sekundowali mu pozostali żandarmi*¹⁸.

W walkach Polaków na frontach II wojny światowej brało udział wielu mieszkańców Kurpiowszczyzny, w tym z Myszyńca i gminy myszyńskiej. Przykładowo wymieńmy jednego z nich – Józefa Dudę z Wydmus. Uczestnik wojny obron-

¹⁴ S. Pajka, *O księżach z parafii kurpiowskich zamordowanych w obozach hitlerowskich*, „Zeszyty Naukowe” OTN, Nr VIII, Ostrołęka 1994 r., s. 281–282; Ks. Adam Bargielski urodził się w 1903 r., więc w chwili śmierci liczył niecałe 40 lat. Oprócz ukończonego Wyższego Seminarium Duchownego w Łomży, przez rok czasu uczył się w Szkole Podchorążych, jak również studiował prawo w Strassburgu (nie ukończył studiów). Uratowany przez niego ks. Klemens Sawicki zmarł dwa miesiące przed śmiercią ks. Bargielskiego (w lipcu 1942 r.).

Ks. W. Jemielity, *Błogosławiony ks. Adam Bargielski (1903–1942)*, [w:] *Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Myszyńcu*, Ostrołęka 2009, s. 356.

¹⁵ Ks. W. Jemielity, *Błogosławiony ks. Adam Bargielski (1903–1942)*, [w:] *Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Myszyńcu*, Ostrołęka 2009, s. 356.

¹⁶ Z. Niedziałkowska, dz. cyt. s. 251.

¹⁷ K. Stefanowicz, dz. cyt. s. 53.

¹⁸ K. Stefanowicz, dz. cyt., s. 55.

nej 1939 r. dostał się do radzieckiej niewoli i zmuszony został do ciężkiej pracy w kopalni rudy w Krzywym Rogu. Po wstąpieniu do polskiej armii gen. Władysława Andersa, jako żołnierz 5. Kresowej Dywizji Piechoty, brał udział w bitwie pod Monte Cassino, gdzie został ranny i trafił do polskiego szpitala. Odznaczony został m.in. Krzyżem Monte Cassino, Gwiazdą Italii i Gwiazdą za wojnę 1939–1945¹⁹. Inny, bardziej tragiczny przykład to rolnik z Dębów Henryk Chrostowski. W czasie walk na wschodzie dostał się do niewoli radzieckiej, uwięziony w Starobielsku, został zamordowany wiosną 1940 r. w Katyniu²⁰.

Mieszkańcy Myszyńca i okolicznych terenów zapisali piękną kartę w historii polskiego ruchu oporu podczas niemieckiej okupacji i to w zasadzie od pierwszych jej dni. Funkcjonowało tu kilka zbrojnych organizacji, z których najważniejszą rolę odgrywała Służba Zwycięstwu Polsce, przemianowana następnie na Związek Walki Zbrojnej i w końcu na Armię Krajową. W skład ostrołęckiego obwodu AK wchodziły cztery rejony: w Ostrołęce, Rzekuniu, Kadzidle i Myszyńcu. Dowódcą IV myszyńckiego rejonu był porucznik Kazimierz Stefanowicz ps. „As”, a rejon składał się z 4 placówek: Myszyńiec (dowódca – ppor. Zygmunt Kwiatkowski „Zryw”), Czarnia (por. Stanisław Deptuła „Tebinka”), Łyse (Tadeusz Stanisławski) i Turośl (por. Jan Siemiński).

Początkowo działalność AK w powiecie, w tym i w Myszyńcu, polegała na prowadzeniu szkolenia bojowego i sanitarnego, gromadzeniu broni, prowadzeniu zadań wywiadowczych i sporządzaniu list gestapowców, donosicieli i volksdeutschów. Tak np. oddział placówki AK Myszyńiec dowodzony przez Zygmunta Kwiatkowskiego dokonał dwukrotnych udanych wypadów po broń na teren Prus Wschodnich²¹.

W ramach przygotowywania operacji „Burza”, czyli planu ograniczonego powstania, Naczelnny Wódz Sił Zbrojnych na Zachodzie gen. Kazimierz Sosnkowski wydał rozkaz odtwarzania przedwojennych jednostek wojskowych w miejscach ich stacjonowania. Zgodnie z tym w Obwodzie Ostrołęckim Armii Krajowej odtworzone zostały trzy bataliony 5. Pułku Ułanów Spieszonych AK. W IV myszyńskim rejonie AK mobilizował się III batalion. Na jego dowódcę powołano kpt. Kazimierza Stefanowicza „Asa”, a na zastępcę jego brata Stanisława Stefanowicza „Nemo”²². Utworzono w tym rejonie dwie kompanie: 10. (dowódca ppor. Stanisław Stefanowicz „Nemo”) i 11. (dowódca ppor. Czesław Bachmura „Wir”) oraz 11. samodzielny szwadron sabotażowo-dywerysacyjny dowodzony przez Stanisława

¹⁹ Archiwum Zarządu Wojewódzkiego Związku Kombatantów i Byłych Więźniów Politycznych, teczek J. Dudy.

²⁰ *Losy tulacze mieszkańców województwa ostrołęckiego 1939–1945*, Ostrołęka 1993, s. 152.

²¹ H. Maćkowiak, *Obwód AK Ostrołęka kryptonim „Sęp” i operacja „Burza” w tym obwodzie*, [w:] Henryk Maćkowiak, Jerzy Kijowski, *Polskie Państwo Podziemne i operacja „Burza” w ostrołęckim obwodzie AK oraz powiat ostrołęcki w pierwszych latach powojennych*, Ostrołęka 2005, s. 75.

²² E. Filochowski, *Historia Obwodu Ostrołęckiego Armii Krajowej. 5 Pułk Ułanów Spieszonych w Ostrołęce*, Ostrołęka 1997., s. 40–41.

Olszewskiego „Gryfa” i 12. samodzielny szwadron z dowódcą ppor. Bronisławem Olszewskim „Grabem”²³. Na początku maja dołączył do niego oddział partyzantów z Wileńszczyzny dowodzony przez sierżanta Jana Kozłowskiego.

Pierwszą akcją zbrojną wykonaną przez ostrołęckich akowców był śmiały rajd plutonu dowodzonego przez st. sierżanta Bolesława Kurpiewskiego „Orlika”, który z południowej części powiatu, po wykonaniu kilku akcji bojowych i dywersyjnych, przeprowadził się przez Narew i rozlokował w trójkącie gmin: Myszyniec, Kadzidło, Czarnia. 6 lipca 1944 r. dokonał napadu na kolejkę wąskotorową w pobliżu miejscowości Wach. Celem akcji było odbicie trzydziestu Polaków aresztowanych w gminie Turośl. Akcja nie powiodła się, a dowódca padł śmiertelnie ranny²⁴.

Na początku sierpnia 1944 r. w lasach między Myszyncem a Czarnią nastąpiło zgrupowanie III batalionu pod dowództwem K. Stefanowicza. Liczył on około 60 żołnierzy, a w jego składzie znaleźli się partyzanci z rozbitego oddziału „Orlika”, żołnierzy z operującego tu oddziału „Kedywu” Z. Kwiatkowskiego oraz grupy st. sierż. Stanisława Świdra „Graba”. Poza tym ugrupowaniem znalazły się oddziały ppor. Czesława Bachmury „Wira” i pchor. Stanisława Kulaszyńskiego „Przerwy”²⁵.

Z akcji przeprowadzonych przez ten batalion najgłośniejsze było starcie przeprowadzone 15 sierpnia 1944 r. w rejonie Bandyś ze specjalnym oddziałem żandarmerii przeznaczonym do likwidacji „polskich band”. Niemcy ponieśli klęskę, a w walce zginął ich dowódca Antoni Zuchsland i kilku hitlerowców. Tragiczne wydarzenia miały miejsce w nocy z 2 na 3 października. Niemcy otoczyli niespodziewanie wieś Bandysie i aresztowali siedemdziesięciu sześciu mężczyzn, a następnie wywieźli ich do obozu w Stutthofie, gdzie prawie wszyscy zostali zamordowani. Gestapowcy podjęli także próbę aresztowania Stefanowicza i jego rodziny, którzy nocowali we wsi Charciabałda. Kazimierz Stefanowicz zdołał umknąć z płonącej stodoły, w lesie skryły się jego matka i narzeczona Olga Zgliczyńska, zginął natomiast jego brat Stanisław. Tej samej nocy w Myszyncu aresztowany został ojciec Kazimierza Stefanowicza – Marek i siostra Jadwiga Stefanowicz. Oboje trafili do obozów koncentracyjnych, ojciec do Stutthofu, siostra do Ravensbrück²⁶.

Powiat ostrołęcki był wyzwalany z okupacji niemieckiej w dwóch rzutach. Pierwszy z nich to operacja letnio-jesienna o kryptonimie „Bagration”, kiedy to wojska radzieckie I i II Frontu Białoruskiego wyparły Niemców z Podlasia i części województwa warszawskiego. W jej ramach 20 sierpnia 1944 r. rozpoczęła się tzw. operacja ostrołęcka, której finałem było opanowanie południowej części powiatu ostrołęckiego i Ostrołęki przez wojska 3. Armii 1. Frontu Białoruskiego (6 wrze-

²³ Tamże, s. 23.

²⁴ Działalność plutonu opracowana została głównie w oparciu o publikację Tadeusza Kruśzewskiego *Atak na Madagaskar*, Ostrołęka 1988, maszynopis, w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej w Ostrołęce.

²⁵ E. Filochowski, dz. cyt., s. 41.

²⁶ Marek Stefanowicz został zamordowany w obozie w Stutthofie 25 marca 1945 r., zaś Jadwiga Stefanowicz, męczona i torturowana, powróciła po wojnie do Myszynca.

śnia). Następnie front zatrzymał się na cztery miesiące, po czym ruszyła tzw. ofensywa zimowa, która doprowadziła do zajęcia przez Armię Czerwoną północnej części powiatu, w tym Myszyńca (24 stycznia 1945 r.)²⁷. Dokonała tego 49. Armia gen. lejtn. Iwana Griszyna. Kilka dni przed wyzwoleniem (19 stycznia) w miejscowej siedzibie gestapo zamordowanych zostało bestialsko 12 osób z Myszyńca i okolic podejrzanych o współpracę z partyzantką²⁸.

Pierwszym wójtem gminy Myszyniec wybrany został Kazimierz Stefanowicz²⁹, a gmina liczyła 20 gromad i około 15 tysięcy mieszkańców. W skład Rady Gminy wchodziło 20 radnych (wszyscy bezpartyjni)³⁰.

Reasumując, należy stwierdzić, że mała stosunkowo osada Myszyniec dość dobrze zapisała się w „wielkiej” historii regionu i kraju. To właśnie tu, podobnie jak na Westerplatte, czy też Wieluniu, najwcześniej rozpoczęła się wojna. Na tym terenie ze znacznym natężeniem trwał terror okupanta (przykładem tego była m.in. pacyfikacja wsi Bandysie i bestialskie zamordowanie 12 Polaków tuż przed wyzwoleniem). Tu wreszcie mieliśmy do czynienia z bohaterskim oporem miejscowej ludności, czego dowodem były powstanie lokalnych struktur Armii Krajowej i prowadzone walki.

BIBLIOGRAFIA

- Andryszczyk S. 1989.** *Walki obronne oddziałów polskich na obszarze obecnego województwa ostrołęckiego we wrześniu 1939 roku.* „Zeszyt Naukowy” III, s. 108–125.
- Deresiewicz J. 1950.** *Okupacja niemiecka na ziemiach polskich włączonych do Rzeszy (1939–1945). Studium historyczno-gospodarcze.* Poznań.
- Gołota J. i in. (red.). 2018,** *Dzieje powiatu ostrołęckiego.* Ostrołęka.
- Dziewirski J., Kijowski J., Maćkowiak H. 1984.** *5 Pułk Ułanów Zasławskich. Zarys dziejów.* Ostrołęka.
- Gołota J. 2000.** *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym.* Ostrołęka.
- Kijowski J. 2002.** *Dzieje Ostrołęki (1944–2000).* Ostrołęka.
- Kijowski J. 1983.** *Obraz powiatu ostrołęckiego w okresie międzywojennym (1918–1939).* Ostrołęka.
- Kijowski J. 1989.** *Przed wybuchem II wojny światowej (mniej znane karty historii).* „Zeszyt Naukowy” III, Ostrołęka, s. 91–94.
- Kijowski J. 1992.** *Zarys dziejów Armii Krajowej w powiecie ostrołęckim.* „Zeszyty Naukowe” OTN, VI, s. 49–66. Ostrołęka.

²⁷ B. Dolata, *Wyzwolenie Polski 1944–1945*, Warszawa 1971, s. 523.

²⁸ Morderstw dokonano w ówczesnej siedzibie myszyńckiego Gestapo (ul. H. Sienkiewicza 1). Dzisiaj na tym budynku znajduje się pamiątkowa tablica. Wykaz zamordowanych u K. Stefanowicza, dz. cyt., s. 170.

²⁹ K. Stefanowicz, dz. cyt., s. 36.

³⁰ Archiwum Państwowe Warszawy i województwa warszawskiego, Komitet Wojewódzki PZPR, Akta Komitetu Powiatowego PPR w Ostrołęce, sygn. 11/VI/5.

- Kosztyła Z. 1967.** *Wrzesień 1939 r. na Białostocczyźnie*. Białystok.
- Landau L. 1962.** *Kronika lat wojny i okupacji*, t. 1. Warszawa.
- Maćkowiak H., Kijowski J. 1997.** *Polskie Państwo Podziemne i operacja „Burza” w ostrołęckim obwodzie AK oraz powiat ostrołęcki w pierwszych latach powojennych*. Ostrołęka.
- Majewski D. 1959.** *Wspomnienia nauczyciela z lat 1893–1945*. Wrocław.
- Majorkiewicz F. 1950.** *Działania Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew” w kampanii wrześniowej 1939 r.* „Wojskowy Przegląd Historyczny”, R. V, z. 2.
- Niedziałkowska Z. 2002.** *Ostrołęka. Dzieje miasta*. Ostrołęka.
- Rzepniewski A. 1989.** *Ziemie nadnarwiańskie w planach operacyjnych Polski i Niemiec w roku 1939*. „Zeszyt Naukowy” III, s. 95–107. Ostrołęka.
- Stefanowicz K. „AS”. 1998.** *Rok 1944 w Puszczy Myszynieckiej. Wspomnienia*. Ostrołęka.
- Strumph-Wojtkiewicz S. 1971.** *Piąta kolumna w Bristolu*. Warszawa.
- Syska H. 1956.** *A w Zielonej, w Myszynieckiej*. Warszawa.
- Zaluska E.** *Rada Miejska miasta Ostrołęki, jej organizacja i działalność w latach 1934–1939*, praca magisterska, maszynopis, w posiadaniu autora.

SUMMARY

The article deals with the history of Myszyniec during the Second World War and occupation. It shows the battles fought in September 1939 in this region, the terror of the occupant and the guerrilla activity of mainly soldiers of the Home Army in the settlement and the commune. Particularly prominent is the role of Kazimierz Stefanowicz, the main organizer of armed resistance.

STRESZCZENIE

Artykuł traktuje o dziejach Myszynca w okresie II wojny światowej i okupacji. Ukazuje walki toczone we wrześniu 1939 r. w tym regionie, terror okupanta oraz działalność partyzancką, głównie żołnierzy Armii Krajowej, w osadzie i gminie. Szczególnie wyeksponowana jest rola Kazimierza Stefanowicza – głównego organizatora zbrojnego oporu.

Key words: Myszyniec, World War II, occupation, arrests, resistance movemen.

Słowa kluczowe: Myszyniec, II wojna światowa, okupacja, aresztowania, ruch oporu.

DZIAŁ II

Polska

